

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Θ. ΖΑΧΟΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΡΑΣΗ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΟ ΦΛΑΜΠΟΥΡΟ ΤΟΥ 20^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ *

Εισαγωγή

Ρομά ονομάζονται τα μέλη κοινωνικών ομάδων που ζούνε σε διάφορες χώρες, τα οποία έχουν κάποια κοινά ιστορικά, πολιτισμικά και κοινωνικά στοιχεία¹. Στην Ελλάδα, όσοι/ες συμπεριλαμβάνονται στους/στις Ρομά, για σειρά ετών δεν έτυχαν καμιάς προσοχής ούτε από την επίσημη πολιτεία, ούτε και από κάποιον άλλο θεσμικό φορέα. Η κατάσταση αυτή άρχισε να μεταβάλλεται με την ένταξη της Ελλάδας στην (τότε) Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, όταν η πολιτεία και διάφοροι οργανισμοί και φορείς (Πανεπιστήμια, Εκκλησία, Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις) ανέλαβαν την υλοποίηση αντισταθμιστικών πολιτικών οι οποίες αφορούσαν την οικιστική, την εργασιακή και την εκπαιδευτική ένταξη των Ρομά.

Η εκπαίδευση αποτέλεσε προνομιακό πεδίο αυτών των παρεμβάσεων, γεγονός που οδήγησε στην ανάπτυξη της ερευνητικής και θεωρητικής παραγωγής που αφορούσε στα εκπαιδευτικά προβλήματα των Ρομά και στη διάχυσή τους εκτός πανεπιστημίου (μέσω διαλέξεων και ημερίδων, όπως και μέσω των έντυπων ή των ηλεκτρονικών Μέσων Ενημέρωσης).

Σ' αυτό το πλαίσιο, ο συγγραφέας της παρούσης εργασίας ανέλαβε να εκπονήσει διδακτορική διατριβή για την εκπαιδευτική ένταξη των ντόπιων² κατοίκων του Φλάμπουρου. Η περίπτωση του Φλάμπουρου

---

* Το παρόν άρθρο στηρίζεται σε υλικό που προέρχεται από τη διδακτορική διατριβή του συγγραφέα του, η οποία υποβλήθηκε το 2005 στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και εκδόθηκε με τον τίτλο *Εκπαίδευση και Χειραφέτηση*. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2007.

1. Zachos D., Institutional Racism? Roma Children, Local Community and School Practices, *Journal for Critical Education Policy Studies*, Vol. 10, No. 2, 2012 παρατίθεται στο: <http://jceps.com/index.php?pageID=article&articleID=240>

2. Σε άλλες έρευνες και μελέτες (π.χ. Yeager Ruth Marie, *Refugee settlement and Village change in the district of Serres Greece 1912-1940*, Dissertation submitted in the University of California, Berkeley 1979) και καταγραφές (π.χ. Κώστογλου Έφη, «Χαρακτηριστικά στοιχεία - Δραστηριότητες στον τσιγγάνικο πληθυσμό του Ν. Σερρών», Υπηρεσιακή

παρουσίαζε/ει ενδιαφέρον γιατί: Πρώτον, οι άνθρωποι αυτοί/ές είχαν και έχουν ορισμένα διακριτά πολιτισμικά στοιχεία, τα οποία τους κατέστησαν θύματα προκαταλήψεων, διακρίσεων και ρατσισμού³. Δεύτερον, οι περισσότεροι από αυτούς/ές είχαν την ιδιότητα του πολίτη του ελληνικού κράτους από την περίοδο που η περιοχή τους εντάχθηκε σ' αυτό. Τρίτον, οι ντόπιοι/ες κάτοικοι του Φλάμπουρου είχαν την πληθυσμιακή πλειοψηφία και την πολιτική ηγεσία στο χωριό.

Μεταβαίνοντας στο «πεδίο» διαπιστώσαμε ότι υπάρχει υλικό για την έρευνά μας και ότι μπορούσαμε να έχουμε πρόσβαση σ' αυτό. Σύμφωνα με τον αρχικό προγραμματισμό μας, θα χρησιμοποιούσαμε ορισμένες τεχνικές της ιστορικής έρευνας (αρχαιολογική έρευνα) και θα αξιοποιούνταν τα μαθητολόγια & άλλα επίσημα έγγραφα του Δημοτικού σχολείου, καθώς και της κοινότητας του Φλάμπουρου (Δημοτολόγια, Μητρώα Αρρένων) έτσι ώστε να διαπιστώσουμε το βαθμό συμμετοχής των κατοίκων του στην επίσημη εκπαίδευση που παρέχεται από το ελληνικό κράτος.

Από τα πρώτα στάδια της έρευνας φάνηκε ότι η σχέση των ρομικής καταγωγής κατοίκων του χωριού με την εκπαίδευση ήταν πολύ καλύτερη από αυτή των άλλων ρομικών ομάδων της Ελλάδας. Το ζήτημα απέκτησε μεγαλύτερο ενδιαφέρον για μας, όταν διαπιστώσαμε ότι οι κάτοικοι ορισμένων χωριών του νομού Σερρών, οι οποίοι είχαν κοινά πολιτισμικά στοιχεία και ιστορική πορεία με τους κατοίκους του Φλάμπουρου (ήταν από χρόνια «εδραιωμένοι», είχαν αποκτήσει την ιδιότητα του/της Έλληνα/ίδας πολίτη το ίδιο διάστημα και ήταν η πλειοψηφική ομάδα στην κοινότητα / χωριό τους) δεν είχαν αντίστοιχη «επιτυχία» στην εκπαίδευση. Αναζητώντας τον παράγοντα ή τους παράγοντες που διαμόρφωσαν αυτό το αποτέλεσμα, οδηγηθήκαμε στη διατύπωση νέων ερευνητικών ερωτημάτων και στη χρήση νέων ερευνητικών προσεγγίσεων & εργαλείων. Στον σχεδιασμό μας εντάξαμε και τη διερεύνηση των οικονομικών δραστηριοτήτων των κατοίκων του χωριού (εργασία), την ποιότητα των κατοικιών τους και τη συμμετοχή τους στο σύστημα υγεί-

---

αναφορά προς το Γραφείο Ειδικών Προγραμμάτων της Ν.Ε.Λ.Ε., Ν.Ε.Λ.Ε. Σερρών, Σέρρες 2/8/1988 και Παρασκευάς Δ., *Η εκπαιδευτική κατάσταση των Τσιγγάνων στο Ν. Σερρών*, Δημοσίευτη εργασία στο Π.Τ.Δ.Ε. του Α.Π.Θ., Σέρρες 1995) οι άνθρωποι αυτοί αποκαλούνται Ρομά ή Τσιγγάνοι/ες. Στην παρούσα εργασία, χρησιμοποιούμε τον όρο ντόπιοι/ες γιατί θεωρούμε ως δικαίωμα του κάθε ανθρώπου και της κάθε ομάδας να αυτό-προσδιορίζεται. Σε κάποιες περιπτώσεις όμως, όταν χρειάζεται να ξεχωρίσουμε τα μέλη της ομάδας ή να τα συγκρίνουμε με κατοίκους άλλων χωριών, τότε χρησιμοποιούμε «αναγκαστικά» τον όρο ρομική ομάδα.

3. Ζάχος Δ., «Ο Ρατσισμός ως παράγοντας εκπαιδευτικού αποκλεισμού: Η περίπτωση του Φλάμπουρου», στο: Τριαντάρη Σ. (δ/νη), *Φιλοσοφία, Πολιτισμός και Εκπαίδευση*, Μυριόδονες, Αθήνα 2013, 235-308.

ας & ασφάλισης. Ιδιαίτερο βάρος δώσαμε στην ένταξη τους στο πολιτικό σύστημα, αφού σε μια πρώτη διερεύνηση που κάναμε φάνηκε ότι:

Πρώτον, η πολιτική δράση των ντόπιων κατοίκων του Φλάμπουρου κατέρριπτε έναν από τους κεντρικούς μύθους που διέπουν τη σχετική με τους/τις Ρομά θεωρητική και ερευνητική παραγωγή, σύμφωνα με τον οποίο οι άνθρωποι αυτοί/ές απέχουν από τις πολιτικές διεργασίες και δράσεις και όταν το κάνουν, τα κίνητρό τους είναι ιδιοτελή⁴.

Δεύτερον, η πολιτική δράση και τοποθέτηση ήταν ένα στοιχείο που έδειχνε να διαφοροποιεί τη συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα από τις «συγγενικές» της του Νομού Σερρών.

Οι Ρομά

Ρομά σήμερα ονομάζονται άτομα ή ομάδες που παλιότερα αποκαλούνταν Τσιγγάνοι, Γύφτοι, Ατσιγγανοί κα. Η ονομασία αυτή (Ρομά), θα πρέπει να θεωρηθεί ως μέρος της προσπάθειας που έχουν καταβάλλει διάφοροι υπερεθνικοί και διακρατικοί οργανισμοί όπως ο Οργανισμός Ενωμένων Εθνών (ΟΗΕ) και η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), καθώς και πολλές Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις για να προωθήσουν τα δικαιώματα, να βελτιώσουν το βιοτικό επίπεδο και να πετύχουν τελικά την κοινωνική ένταξη των ρομικών ομάδων.

Τα τελευταία σαράντα χρόνια δραστηριοποιείται ένα εθνικιστικό Ρομικό κίνημα, το οποίο προβάλλει την αντίληψη ότι οι άνθρωποι αυτοί ανήκουν σε ένα έθνος⁵. Έτσι, αρκετές προσπάθειες βελτίωσης του όρων της ζωής των ανθρώπων αυτών περνάει μέσα από την αποδοχή της συγκεκριμένης της εθνικής ταυτότητας. Στην Ελλάδα όμως, πολλοί/ές από όσους/ες ετεροπροσδιορίζονται και καταγράφονται ως Ρομά δεν επιθυμούν να αποκτήσουν μειονοτικό status. Σαν αποτέλεσμα, τα όποια οφέλη αυτών των πολιτικών (χαμηλότοκα δάνεια, προγράμματα εργασιακής ένταξης, εκπαιδευτικά προγράμματα αντισταθμιστικής αγωγής) αφορούν μόνον ένα μικρό αριθμό ανθρώπων.

Έχουμε κατ' επανάληψη εκφράσει τις αντιρρήσεις μας⁶ ως προς τις

---

4. Για αυτή την αντίληψη βλ.: Μαραντζίδης Ν., Μαυρομάτης Γ., *Εθνοτική ταυτότητα και πολιτική συμπεριφορά*, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1999.

5. Ζάχος Δ., «Η Μέκκα των Γύφτων», *Ένεκεν*, τ. 15, 2010, 78-88.

6. Zachos D., «Roma, Egalitarianism and School Integration: The Case of Flampouro», *Journal for Critical Education Policy Studies*, Vol. 4, No. 2, 2006, παρατίθεται στο: <http://www.jceps.com>, ανακτήθηκε στις 6 Νοεμβρίου 2006, Ζάχος, 2007, ο.π., Zachos, D., «Sedentary Roma (Gypsies): The Case of Serres (Greece)», *Romani Studies* 5, Vol. 21, No. 1, 2011, pp. 23-56, Ζάχος Θ. Δ., «Όψεις της κοινωνικής ιστορίας των Ρομικών ομάδων του Νομού Σερρών και της σχέσης τους με την επίσημη εκπαίδευση του Ελληνικού Κράτους (1880-1940)», *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, 60, 2011, 233-246, Ζάχος, Θ. Δ.

αδυναμίες της θεωρίας του ρομικού λαού. Για τον εθνοτικό προσδιορισμό των ανθρώπων αυτών έχουμε προτείνει την περιφραση «Ρομικές ομάδες», με την οποία σηματοδοτούμε τις μερίδες του πληθυσμού που έχουν ορισμένα κοινά πολιτιστικά (γλώσσα των προγόνων, παραδόσεις, ήθη και έθιμα), ιστορικά (μετακινήσεις, διώξεις) και κοινωνικά χαρακτηριστικά (εργασία, κοινωνικοοικονομική θέση), όπως και κοινές εμπειρίες που αφορούν στις σχέσεις τους με τα μέλη των κατά τόπους εθνοτικά κυρίαρχων ομάδων (διακρίσεις, περιθωριοποίηση, ρατσιστικές συμπεριφορές).

Μεθοδολογία

Η παρούσα μελέτη εντάσσεται στο κριτικό ερευνητικό παράδειγμα, σ' εκείνο δηλαδή το σώμα των ερευνητικών προσπαθειών που στοχεύουν στην αποκάλυψη των μύθων και των κρυμμένων αληθειών που διέπουν την ανθρώπινη καθημερινότητα και στην ανάδειξη των δομικών συνθηκών που την (συν)καθορίζουν⁷. Η ερευνητική προσπάθεια έλαβε χώρα στο Φλάμπουρο και σε τόπους και σε χώρους που σχετίζονται με την ιστορική πορεία και τις δραστηριότητες των κατοίκων του. Η κύρια έρευνα ξεκίνησε στις αρχές του 2000 και ολοκληρώθηκε στο τέλος του 2001.

Σ' ότι αφορά στην μεθοδολογική ταυτότητά της, η έρευνα αποτελεί μια «Μελέτη Περίπτωσης», εντάσσεται δηλαδή σ' αυτή την ερευνητική στρατηγική, η οποία σύμφωνα με τον Stake⁸ ρίχνει το βάρος της σε μια «ενότητα», σε ένα «σύστημα», όπως είναι ένα άτομο, μια ομάδα, μια κοινότητα ή ακόμη κι ένα ερευνητικό ή εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Στη Μελέτη Περίπτωσης μπορούν να χρησιμοποιηθούν ερευνητικές τεχνικές όπως η αρχειακή έρευνα, η παρατήρηση και οι συνεντεύξεις⁹. Προτιμήσαμε τη Μελέτη Περίπτωσης έναντι της εθνογραφικής έρευνας, αφού πρόθεσή μας ήταν να ρίξουμε το βάρος μας στη διερεύνηση¹⁰.

Όπως αναφέραμε στην εισαγωγή, ένας μέρος της ερευνητικής μας

(2014). «Εκπαιδευτική πολιτική και Ρομικές ομάδες: Μερικές κριτικές παρατηρήσεις για την περίπτωση της Ελλάδας». *Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση*, 22, 129-143.

7. Για μια ευρύτερη διαπραγμάτευση του ζητήματος, βλ. Δημήτρης Θ. Ζάχος, «Η κριτική εθνογραφία στην εκπαιδευτική έρευνα» στο: Τριλιανός Α. & Καραμηνάς Ι., (επιμ.) *Ελληνική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Έρευνα, Πρακτικά ΣΤ' Πανελληνίου Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος*, τομ. Β', Ατραπός, Αθήνα 2009, 716-724.

8. Stake R., *The Art of Case Study Research*, Sage, California 1995.

9. Yin R., *Case Study Research*, Sage, London 1994.

10. Η εθνογραφία εξυπηρετεί περισσότερο έρευνες που στοχεύουν στην ερμηνεία. Βλ.: Morow R., *Critical theory and Methodology*, Sage, Thousand Oaks 1994.

προσπάθειας στηρίχθηκε στην αρχαιακή έρευνα, η οποία εστίασε σε υλικό εκπαιδευτικών οργανισμών (σχολείων, γραφείων εκπαίδευσης και δ/νσης εκπαίδευσης του νομού Σερρών), υπουργείων και οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, αρχείων οργανισμών κοινής ωφέλειας, πολιτικών κομμάτων και οργανώσεων, επίσημων πρακτικών συνεδριάσεων, αναφορών διεθνών οργανισμών, συνεταιριστικών ενώσεων και ερευνητικών ινστιτούτων, Μητρώων Αρρένων και δημοτολογίων, συμβολαίων, υπομνημάτων, διαθηκών, χαρτών, διαγραμμάτων και εκλογικών καταλόγων.

Μια δεύτερη κατηγορία δεδομένων προήλθε από την άμεση παρατήρηση της οικονομικής, της κοινωνικής και της πολιτιστικής ζωής των μελών της ρομικής κοινότητας του Φλάμπουρου που κάναμε για οκτώ περίπου μήνες παρακολουθώντας στενά και συμμετέχοντας στις συλλογικές δραστηριότητες (τελετές, εορταστικές, πολιτικές και κοινωνικές εκδηλώσεις) που γίνονταν στους δημόσιους χώρους της κοινότητας (καφενεία, πλατείες, γραφείο κοινότητας και αίθουσες του δημοτικού σχολείου κ.ά.). Παράλληλα, κάναμε μια σειρά από συνεντεύξεις βάθους με άτομα, τα οποία έπαιξαν ή παίζουν σημαντικό ρόλο στη δημόσια ζωή της κοινότητας του Φλάμπουρου και της ευρύτερης περιοχής.

Για τη θεωρητική υποστήριξη της μελέτης και για τον έλεγχο των ερευνητικών δεδομένων (τριγωνοποίηση), καθώς και για την αξιοποίηση του υλικού που συγκεντρώθηκε έγινε μια εξονυχιστική διερεύνηση των σχετικών με το θέμα δευτερογενών πηγών (βιβλία, άρθρα περιοδικών και εφημερίδων, απομνημονεύματα, βιογραφίες και δημοσιευμένες αναμνήσεις, αδημοσίευτο υλικό, όπως εισηγήσεις σε συνέδρια, διδακτορικές και διπλωματικές εργασίες, κ.ά.).

Ο τόπος και οι κάτοικοί του

Το Φλάμπουρο είναι ένα χωριό του νότιου τμήματος του νομού Σερρών. Διοικητικά, σήμερα ανήκει στο δήμο Βισαλτίας, από την πρωτεύουσα του οποίου, τη Νιγρίτα, βρίσκεται δέκα περίπου χιλιόμετρα ανατολικά. Σύμφωνα με τις υπάρχουσες πηγές, στην περιοχή που σήμερα βρίσκεται το Φλάμπουρο το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα υπήρχαν τέσσερις μικροί οικισμοί, οι οποίοι πλήττονταν από τις συχνές πλημμύρες του ποταμού Στρυμόνα¹¹. Οι κάτοικοι των εν λόγω οικισμών, η πλειοψηφία των οποίων ήταν ρομικής προέλευσης, υπέφεραν από την ελονοσία που δημιουργούσαν τα λιμνάζοντα ύδατα του βάλτου¹².

---

11. Ζάχος Δ., «Φλάμπουρο Σερρών: Ο τόπος και οι άνθρωποι στον 20^ο αιώνα» (υπό δημοσίευση).

12. Αναγνωστόπουλος Ν., *Ο κάμπος των Σερρών*, Αθήνα 1936, σ. 55 & 223.

Μετά την ένταξη της περιοχής στο ελληνικό κράτος, αρκετοί/ες από τους/τις ρομικής προέλευσης κατοίκους των εν λόγω οικισμών μετοίκησαν στο Φλάμπουρο, ενώ οι γύρω οικισμοί εγκαταλείφθηκαν. Μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 1940, όταν εγκαταστάθηκαν ορισμένες οικογένειες Σαρακατσαναίων¹³, οι ντόπιοι/ες ήταν η μόνη εθνοτική ομάδα στο Φλάμπουρο. Αξίζει να σημειώσουμε ότι οι Σαρακατσαναίοι μέχρι το 2010 δεν ξεπέρασαν ποτέ το 10% του συνολικού πληθυσμού του χωριού, γεγονός που έπαιξε καθοριστικό ρόλο τόσο στις σχέσεις των δύο κοινοτήτων, όσο και στη διατήρηση του ρομικού χαρακτήρα του χωριού.

Η πληθυσμιακή «κυριαρχία» των ντόπιων στο Φλάμπουρο παρείχε ένα περιβάλλον ασφαλές, απαλλαγμένο από εθνοτικές συγκρούσεις υψηλής έντασης και από ενοχλητικές και προσβλητικές καθημερινές συμπεριφορές. Το Φλάμπουρο ήταν για δεκαετίες η «Μέκκα των Γύφτων»¹⁴ του νομού Σερρών, αφού οι άνθρωποι αυτοί συγκεντρώνονταν εκεί για κοινωνικούς λόγους και επαφές. Τα πανηγύρια, οι γιορταστικές τελετές και τα έθιμα (Αμπαμπάς, Καρνάβαλος, Λαζαρίνες, Τζιαμάλα) του Φλάμπουρου αποτέλεσαν μαγνήτη και για τους/τις υπόλοιπους/ες κατοίκους του νομού Σερρών, πολλοί/ές από τους/τις οποίους/ες το επισκέπτονταν τουλάχιστον μία φορά το χρόνο. Η αίγλη του Φλάμπουρου ξεπέρασε τα σύνορα της Ελλάδας, όπως φάνηκε και από το γεγονός ότι αποτέλεσε τον έναν από τους δύο ελληνικούς προορισμούς (στάσεις) του Bart McDowell του National Geographic Society, κατά τη διάρκεια του ταξιδιού «αναζήτησης της κληρονομιάς των Ρομ» που αυτός και η ομάδα του έκαναν στα τέλη της δεκαετίας του 1960¹⁵.

Η πολιτική ιστορία του Φλάμπουρου

Στο μεγαλύτερο μέρος του 20^{ου} αιώνα το ελληνικό κράτος αδιαφόρησε για τους/τις ρομικής προέλευσης κατοίκους του, όπως φαίνεται από το γεγονός ότι μόλις το 1953 το Υπουργείο των Εσωτερικών επιχείρησε να κάνει μια καταγραφή των «Αθιγγάνων» και να διερευνήσει τις δυνατότητες μόνιμης εγκατάστασής τους. Έτσι, μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1970, η μεγάλη πλειοψηφία των ατόμων που εντάσσονται

13. Σαρακατσάνοι ονομάζονταν τα μέλη νομαδικών ομάδων, τα μέλη των οποίων χωριζόνταν σε (ευρείες) οικογένειες και συγκροτούσαν μια οικονομική κτηνοτροφική μονάδα, το Τσελιγκάτο (Campbell J. K., Honour, *Family and Patronage, A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community*, Oxford University Press, Oxford 1976).

14. Yeager, ό.π., σ. 362.

15. McDowell B., *Gypsies Wanderers of the World*, National Geographic Society, 1970, σ. 125-126).

στους/στις Ρομά παρέμεινε χωρίς ιθαγένεια¹⁶. Το νομικό καθεστώς της «ανιθαγένειας» ήταν ένας από τους παράγοντες που κράτησε ένα μεγάλο μέρος των μελών των Ρομικών ομάδων στο περιθώριο της ελληνικής κοινωνίας, αφού η αδυναμία αξιοποίησης των αστικών, των κοινωνικών και των πολιτικών δικαιωμάτων στέρησε από τα άτομα αυτά όχι μόνον τις όποιες πιθανότητες κοινωνικής κινητικότητας, αλλά και τη δυνατότητα εκπλήρωσης των στοιχειωδών όρων αξιοπρεπούς διαβίωσης.

Αντίθετα, οι ντόπιοι/ες κάτοικοι του Φλάμπουρου απέκτησαν την ελληνική ιθαγένεια «διά της αθρόας πολιτογραφήσεως» του 1913¹⁷. Το γεγονός αυτό σηματοδότησε την τυπικά ισότιμη –σε σχέση με τις υπόλοιπες κοινωνικές και εθνοτικές ομάδες- μεταχείρισή τους από τα πολιτικά και τα διοικητικά όργανα του ελληνικού κράτους. Αποτέλεσε ακόμη, το ξεκίνημα για τη συμμετοχή τους στις πολιτικές και κοινωνικές διεργασίες, τόσο της τοπικής κοινωνίας, όσο και της ευρύτερης «κοινότητας» των πολιτών του ελληνικού κράτους. Οι ντόπιοι Φλαμπουριανοί δραστηριοποιήθηκαν πολιτικά από τα πρώτα χρόνια της ένταξης του χωριού τους στο ελληνικό κράτος και ήδη το 1926 ίδρυσαν συνεταιρισμό ακτημόνων, προκειμένου να διεκδικήσουν την αγροτική γη της περιοχής τους. Ένα δεύτερο καθοριστικό παράγοντα για την πολιτική τους ενεργοποίηση αποτέλεσε η ίδρυση της κοινότητας Φλάμπουρου το 1933, γεγονός που οδήγησε μια μερίδα από αυτούς να συμμετέχουν ενεργά στα πολιτικά δρώμενα στελεχώνοντας τις θέσεις της τοπικής αυτοδιοίκησης και εξουσίας. Η συμμετοχή τους σε πολιτικές δραστηριότητες τους αυξήθηκε μετά το 1944, όταν πλέον συμμετείχαν ενεργά σε συνδικαλιστικά σωματεία και ενώσεις, καθώς και σε κομματικούς φορείς.

Η συνάντηση με τις ιδέες της ισότητας και της κοινωνικής δικαιοσύνης

Την περίοδο του μεσοπολέμου, στο νομό Σερρών αναπτύχθηκε και οργανώθηκε ένα δραστήριο κίνημα εργατών, το οποίο όπως φαίνεται από τα αποτελέσματα των εκλογικών αναμετρήσεων αυτής της περιόδου, επηρέασε και άλλες επαγγελματικές ομάδες¹⁸. Το κίνημα αυτό δεν βρήκε ανταπόκριση στο Φλάμπουρο την περίοδο αυτή, αφού η πολιτική τοποθέτηση των κατοίκων του, όπως καταγράφηκε τόσο στις εκλογές

---

16. Ζεγκίνης Ε., *Οι Μουσουλμάνοι Αθίγγανοι της Θράκης*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 20.

17. Θηλυκός Α., «Το Φλάμπουρο και η Ανθή», *Πανσεραϊκό Ημερολόγιο*, τ. 11, Σέρρες 1985, 136-139, σ. 136.

18. Μαυρογορδάτος Μ. Ι., - Χαμουνδόπουλος Α. Χ., *Η Μακεδονία μελέτη δημογραφική και οικονομική*, Παπαδόπουλος & Μαρινέλης, Θεσσαλονίκη 1931, σ. 79-81.

του 1935 όσο και σ' αυτές του 1936, ήταν συντηρητική¹⁹. Κατά την περίοδο της στρατιωτικής κατοχής της Ελλάδας από Γερμανικές, Ιταλικές και Βουλγαρικές δυνάμεις όμως, ένα τυχαίο συμβάν φαίνεται πως συνέβαλε στη μεταβολή των πολιτικών προσανατολισμών πολλών ντόπιων κατοίκων, καθώς και στην πολιτική τους δράση²⁰. Συγκεκριμένα, το Φλάμπουρο εντάχθηκε στη γερμανική ζώνη κατοχής του νομού Σερρών, ενώ τα χωριά που βρισκόταν στην απέναντι όχθη του ποταμού Στρουμόνα εντάχθηκαν στη βουλγαρική. Η διαβίωση των Ελλήνων κατοίκων στην βουλγαρική ζώνη ήταν πολύ δύσκολη, αφού οι κατακτητές συμπεριφέρονταν πολλές φορές με βάνανσο τρόπο στον ελληνικό πληθυσμό. Το γεγονός αυτό ανάγκασε πολλούς/ές από αυτούς/ές να προσφύγουν στο υπό γερμανική κατοχή τμήμα του νομού. Μια τέτοια ομάδα, τα μέλη της οποίας ήταν ενταγμένα στο Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (στο εξής ΕΑΜ) κατέφυγε στο Φλάμπουρο. Η συμβίωση και η συναναστροφή των κατοίκων του Φλάμπουρου με αυτούς/ές τους/τις πρόσφυγες φαίνεται πως άνοιξε το δρόμο σε αρκετούς/ές από αυτούς/ές για να υιοθετήσουν ένα διαφορετικό τρόπο σκέψης και ένα άλλο τρόπο θέασης και αντιμετώπισης του κοινωνικού κόσμου²¹.

Σ' αυτό το σημείο θα πρέπει να σημειωθεί ότι ούτε το ΚΚΕ, αλλά ούτε και η «κυβέρνηση» του ΕΑΜ έκαναν ξεχωριστές αναφορές στις γραπτές διακηρύξεις και στα προγράμματά τους για τους/τις Ρομ. Εντούτοις, ορισμένες εξαγγελίες τους, οι οποίες αφορούσαν το σύνολο των εθνικά και εθνοτικά «διαφορετικών» κατοίκων της Ελλάδας, κάλυπταν τα φλέγοντα ζητήματα της ισονομίας και της ελεύθερης έκφρασης των πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων:

Η απόδοση πλήρους πολιτικής και πνευματικής ισοτιμίας σε όλους τους λαούς και σε όλους τους ανθρώπους, ανεξάρτητα από την προέλευση τους, τη γλώσσα τους, την εθνικότητα κ.λπ.²².

19. Οι περισσότεροι από όσους ψήφισαν, τοποθετούνταν πολιτικά στη Βασιλική Δεξιά (βλ. Πίνακα 1).

20. Πολλές πληροφορίες που εκτίθενται σ' αυτό το κεφάλαιο στηρίζονται σε προφορικές μαρτυρίες των πρωταγωνιστών της περιόδου, δηλαδή ντόπιων Φλαμπουριανών, Νιγριτινών και Σερραίων που έλαβαν μέρος στα δρώμενα που περιγράφουμε.

21. Ο εκμεταλλευτικός χαρακτήρας του καπιταλισμού, η προς όφελος του κεφαλαίου απόσπαση της υπεραξίας από τον εργαζόμενο, η εγγενής σύγκρουση κεφαλαίου - εργασίας, ο συγκαλυμμένος ταξικός χαρακτήρας του κράτους και των τυπικά ισοπολιτειακών μηχανισμών του, η ανατροπή της καπιταλιστικής πολιτικής εξουσίας ως προϋπόθεση του σοσιαλισμού κ.α. είναι πορίσματα της μαρξιστικής θεωρίας που σε αρκετές ιστορικές συγκυρίες αποτέλεσαν τη βάση (τα συνθήματα) του μαρξισμού ως ιδεολογίας των μαζών (Μηλιός Γ., *Ο Μαρξισμός ως σύγκρουση τάσεων*, Εναλλακτικές εκδόσεις, Αθήνα, 1996, σ. 26).

22. Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος (ΚΚΕ), *Επίσημα κείμενα 1940-45*, τ. 5ος, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1981, σ. 93 και 104.

Υπήρχε και κάποιο άλλο σημείο των διακηρύξεων, το οποίο «άγγιξε» τους/τις ντόπιους/ες του Φλάμπουρου. Αυτό αφορά στην πρόταση της πολιτικής γραμματείας του ΚΚΕ για την ενσωμάτωση στο Πρόγραμμα Λαϊκής Δημοκρατίας του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου εδαφίου που προέβλεπε ότι «όλα τα τσιφλίκια, όλα τα κρατικά κτήματα, κάθε ακαλλιέργητη γη, τα μοναστηριακά κτήματα, κάθε έκταση γης που δεν ανήκει σε αγρότη είτε εργαζόμενο θα κατασχεθεί και θα μοιραστεί στην αγροτιά»²³.

Η επίδραση και των δύο αυτών εξαγγελιών φαίνεται πως έπαιξε ρόλο στην αλλαγή της πολιτικής συνείδησης και της πολιτικής συμπεριφοράς των κατοίκων του Φλάμπουρου, αφού έθιγε αιτήματα των κατοίκων του από την ημέρα της ένταξης της περιοχής που καταλαμβάνει σήμερα ο νομός Σερρών στο ελληνικό κράτος.

Σαν αποτέλεσμα, την περίοδο αυτή εντάχθηκαν στο ΕΑΜ αρκετοί/ές ντόπιοι/ες κάτοικοι του Φλάμπουρου, ένα γεγονός, το οποίο σε συνδυασμό με την αντιστασιακή δράση των προσφύγων που διέμεναν σ' αυτό, έθεσε το χωριό σε κίνδυνο. Πιο αναλυτικά, σε δύο περιπτώσεις οι κατακτητές και οι Έλληνες συνεργάτες τους απείλησαν να καταστρέψουν το Φλάμπουρο και να εκτελέσουν όλους/ες τους κατοίκους του. Η απειλή αυτή όμως, φαίνεται ότι δεν ήταν ικανή να αποτρέψει την πολιτική δραστηριότητα, αφού την περίοδο αυτή, για πρώτη φορά στην Ελλάδα, οι μάζες επενέβαιναν άμεσα στον πολιτικό και κοινωνικό τομέα και καλούνταν να αναμειχθούν ενεργά στην οικοδόμηση και στελέχωση θεσμών²⁴ και δομών²⁵. Σ' αυτό το πλαίσιο, ήταν αρκετοί/ές οι ντόπιοι/ες κάτοικοι του Φλάμπουρου που έλαβαν μέρος στις δράσεις του ΕΑΜ και στελέχωσαν τις λαϊκές επιτροπές, τα λαϊκά δικαστήρια και συμμετείχαν στις διάφορες πολιτιστικές δραστηριότητες (θεατρικός σύλλογος, χοροεσπερίδες) που διοργανώθηκαν στην ευρύτερη περιοχή της Νιγρίτας. Αξίζει να τονίσουμε ότι στις διεργασίες αυτές συμμετείχαν ισότιμα και οι γυναίκες, ορισμένες από τις οποίες μάλιστα αναδείχθηκαν και σε στελέχη της αντίστασης. Έτσι, το διάστημα της κυριαρχίας του ΕΑΜ στην ευρύτερη περιοχή του Φλάμπουρου, οι μέχρι τότε περιφρονημένοι/ες και καταπιεσμένοι/ες «Γύφτοι» κάτοικοί του, υπερέβησαν τα όποια συμπλέγματα προσπάθησαν να τους δημιουργήσουν άτομα που άνηκαν σε άλλες «ανώτερες φυλές», όπως και η εθνικιστική

---

23. Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος (ΚΚΕ), *Επίσημα κείμενα 1940-45*, τ. 6ος, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1987, σ. 25.

24. Τσουκαλάς Κ., *Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Θεμέλιο, Αθήνα 1999, σ. 30.

25. Τυροβούζης Χ., *Αυτοδιοίκηση και «Λαϊκή» Δικαιοσύνη 1942-1945*, Προσκήνιο, Αθήνα 1991.

ιδεολογία που πρόβαλε το σχολείο, ο στρατός και οι επίσημοι εκπρόσωποι του ελληνικού κράτους και έζησαν σε ένα περιβάλλον, στο οποίο γινόταν σεβαστή η ανθρώπινη αξιοπρέπεια και η διαφορετικότητά τους.

Λίγο αργότερα, προς το τέλος του 1942, το Φλάμπουρο πέρασε στη ζώνη περιοχής της Πανελληνίας Απελευθερωτικής Οργάνωσης (στο εξής ΠΑΟ), της εθνικιστικής, ανταγωνιστικής προς το ΕΑΜ αντιστασιακής οργάνωσης. Οι άνδρες της ΠΑΟ εκμεταλλεύτηκαν την εξουσία των όπλων που κρατούσαν και φέρθηκαν με πολύ άσχημο τρόπο στους/στις ντόπιους/ες κάτοικους του Φλάμπουρου, τους/τις οποίους/ες περιφρονούσαν, καταπίεζαν και εκμεταλλεύονταν. Το γεγονός αυτό οδήγησε ακόμη περισσότερους και περισσότερες Φλαμπουριανούς/ές να ενταχθούν στο Ε.Α.Μ. και στο Κ.Κ.Ε.²⁶ Ακόμη και μεταξύ αυτών που δεν συμμετείχαν ενεργά στο ΕΑΜ, θα πρέπει να υπήρχαν αρκετοί που έτρεφαν φιλικά προς αυτό αισθήματα, όπως φάνηκε:

Πρώτον, από την καθολική συμμετοχή των ενήλικων κατοίκων του χωριού σε μεγάλη αντιβασιλική συγκέντρωση που έγινε στη Νιγρίτα αμέσως μετά την απελευθέρωση από τη Γερμανική κατοχή (1944) και

Δεύτερον, από τον τρόπο που αντέδρασε η πλειοψηφία των ντόπιων ψηφοφόρων του Φλάμπουρου στις πρώτες βουλευτικές εκλογές που διοργανώθηκαν μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας (1946), όπου ακολούθησε την οδηγία του ΚΚΕ προς τα μέλη και προς τους φίλους του και απείχε από αυτές. Συγκεκριμένα, στις εκλογές αυτές ψήφισαν μόνον 79 άτομα συμπεριλαμβανομένων των Σαρακατσαναίων που ήδη είχαν εγκατασταθεί μόνιμα στο χωριό, ενώ στις εκλογές του 1935 είχαν ψηφίσει 223 άνδρες²⁷, από τους οποίους πολλοί λίγοι δεν ήταν ντόπιοι. Η αποχή αυτή στοχοποίησε τους ντόπιους κάτοικους του Φλάμπουρου, αφού τα αποτελέσματα των εκλογών έδειξαν καθαρά τις πεποιθήσεις τους.

Στον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο ένας αριθμός στελεχών του Κομμουνιστικού Κόμματος από το Φλάμπουρο «ανέβηκε» στο βουνό και έλαβε μέρος στις πολεμικές επιχειρήσεις. Από τα άτομα αυτά, άλλα σκοτώθηκαν και άλλα κατέφυγαν στις χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ. Οι υπόλοιποι/ες κομμουνιστές/τριες και «συμπαθούντες», όπως και όλοι/ες οι ντόπιοι/ες κάτοικοι του Φλάμπουρου που παρέμειναν στο χωριό κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων του εμφυλίου, με τη λήξη του υπέστησαν τις διώξεις που ο εθνικός στρατός, η αστυνομία και τα μέλη των παραστρατιωτικών και παρακρατικών οργανώσεων επεφύλαξαν

26. Ντούσας Δ., *Ρομ και φυλετικές διακρίσεις*, Gutenberg, Αθήνα 1997, σ. 57.

27. Στην Ελλάδα οι γυναίκες ψήφισαν για πρώτη φορά σε εθνικές εκλογές το 1952, ενώ στις τοπικές ψήφισαν από το 1930 αλλά μόνον όσες ήταν εγγράμματες και άνω των τριάντα ετών, δηλαδή ένα πάρα πολύ μικρό ποσοστό του συνολικού τους αριθμού.

για τους/τις ηττημένους/ες. Παρά το άγριο κυνηγητό όμως, τις εξορίες, τις συχνές κλήσεις στο αστυνομικό τμήμα και τις «συστάσεις» των οργάνων της τάξης, τις οχλήσεις των παραστρατιωτικών, τις -αναγκαστικές για την επιβίωση- «δηλώσεις μετάνοιας» και την παραχάραξη των εκλογικών αποτελεσμάτων, οι νικητές του εμφυλίου πολέμου δεν κατάφεραν να μηδενίσουν την «κομμουνιστική» επιρροή στο Φλάμπουρο. Αυτό φάνηκε στις εκλογικές αναμετρήσεις που διεξάχθηκαν χωρίς «πίεσεις» και χωρίς παραμορφώσεις της ελεύθερης βούλησης του ελληνικού εκλογικού σώματος. Σ' αυτές, οι ντόπιοι/ες κάτοικοι του Φλάμπουρου²⁸ πήραν θέση ενάντια στα κόμματα της Δεξιάς, τα οποία γι' αυτούς/ές φαίνεται ότι εκπροσωπούσαν το σκληρό μετεμφυλιακό κράτος των νικητών του εμφυλίου, υποστήριζαν το κοινωνικό σύστημα της εκμετάλλευσης του ανθρώπου από άνθρωπο, τις κοινωνικές αδικίες, τις οξυμμένες ανισότητες και τις διακρίσεις σε βάρος των αδύνατων ομάδων του πληθυσμού. Οι ντόπιοι/ες κάτοικοι του Φλάμπουρου ψήφιζαν τα κόμματα που διακήρυτταν την επούλωση των τραυμάτων του εμφυλίου την παύση των διώξεων και των διακρίσεων εις βάρος των ηττημένων, καθώς και τα κόμματα που επαγγέλλονταν την ισότητα, τη δημοκρατία και τη λαϊκή κυριαρχία. Αυτό φάνηκε καθαρά στις πρώτες μετεμφυλιακές εκλογές που διεξάχθηκαν σε σχετικά φιλελεύθερο κλίμα (1958) και στις οποίες το κόμμα της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς (στο εξής ΕΔΑ) κατέλαβε την πρώτη θέση συγκεντρώνοντας το ένα τρίτο των ψήφων (συγκεκριμένα το 33,91%)²⁹. Η επιρροή και η δύναμη της Αριστεράς στο Φλάμπουρο επιβεβαιώνεται και από τα αποτελέσματα όλων των κοινοτικών εκλογών, από τα οποία προκύπτει ότι εν μέσω κλίματος εκφοβισμών, εκβιασμών και φυσικής βίας που ασκούσαν από την αστυνομία και από τους παρακρατικούς της συνεργάτες, οι κομμουνιστές κατάφεραν όχι μόνο να ελέγχουν τα τοπικά συμβούλια σχεδόν σε ολόκληρη την προδικτατορική περίοδο, αλλά και να αναδείξουν τρεις προέδρους στην κοινότητα³⁰.

Στην μεταδικτατορική περίοδο έγινε μια ευρεία ανακατανομή των

---

28. Σ' αυτό το σημείο θα πρέπει να τονιστεί ότι οι ψηφοφόροι που προέρχονταν από την άλλη κοινωνική ομάδα του χωριού, τους/τις Σαρακατσαναίους (10% περίπου του πληθυσμού), ψήφιζαν -σύμφωνα με εκτιμήσεις των ίδιων αλλά και άλλων πολιτικών παραγόντων της περιοχής- στο σύνολό τους πάντοτε το κόμμα της Δεξιάς.

29. Από τη λήξη του εμφυλίου πολέμου (1949) μέχρι και τη κατάληψη της εξουσίας από τη δικτατορία των συνταγματαρχών, τα κόμματα της αντιπολίτευσης έχουν πολλές φορές καταγγείλει τα εκλογικά αποτελέσματα ως προϊόντα «βίας και νοθείας» γεγονός που φαίνεται να επιβεβαιώνεται στην περίπτωση του Φλάμπουρου από τις ακραίες αυξομειώσεις των ψήφων της Αριστεράς (βλ. Πίνακα 1 ιδιαίτερα τα αποτελέσματα των εκλογών του 1958 και του 1961).

30. Βλ. περισσότερα στο Ζάχος, 2007, ό.π.

ψηφοφόρων της Αριστεράς στην Ελλάδα υπέρ του νεοδημιουργημένου Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος (στο εξής ΠΑΣΟΚ). Το ΠΑΣΟΚ υιοθέτησε ένα μέρος από τις εξαγγελίες, τη ρητορική και τα συνθήματα του ΕΑΜ και της ΕΔΑ και εκμεταλλεύτηκε τα ισχυρά αντιδεξιά αντανακλαστικά των αριστερών ψηφοφόρων³¹. Όταν το 1981 το ΠΑΣΟΚ κατέλαβε την εξουσία, ένα μεγάλο μέρος του ελληνικού λαού, απέκτησε πρόσβαση στη διοίκηση και στη νομή της εξουσίας, από την οποία μέχρι τότε ήταν τελείως αποκλεισμένο. Έτσι, και στο Φλάμπουρο το ΠΑΣΟΚ αναδείχτηκε πρώτη πολιτική δύναμη, μια θέση την οποία σε επίπεδο εθνικών εκλογών διατήρησε σταθερά από το 1977 μέχρι και τις εκλογές του 2000, με εξαίρεση τις εκλογές του 1989 στις οποίες πρότευσε η και πάλι ο ενωμένος Συνασπισμός των «παραδοσιακών» κομμάτων της Αριστεράς. Τα εν λόγω κόμματα διατήρησαν τη μεγάλη τους δύναμη στο Φλάμπουρο μέχρι περίπου το 1990. Στο διάστημα αυτό το ΚΚΕ, με εξαίρεση τις εθνικές εκλογές του 1974 και του 1977 και βέβαια και του 1989 (στις οποίες το εκλογικό σχήμα που συμμετείχε πρότευσε), κατέλαμβανε τη δεύτερη θέση με ποσοστά που κυμαίνονταν γύρω στο 30%³². Μετά το 1990 όμως, και την πτώση των χωρών του «υπαρκτού σοσιαλισμού» -με εξαίρεση τις εκλογές του 1996- η «παραδοσιακή» Αριστερά έπεσε κάτω από το 20%. Να σημειώσουμε ότι το διάστημα αυτό αυξήθηκαν τα ποσοστά της αποχής, τα οποία στις τελευταίες εκλογικές αναμετρήσεις που κατέγραψε η έρευνα (2004) ξεπέρασαν το 50% (55,66% & 69,35% στις εθνικές και στις ευρωεκλογές αντίστοιχα).

Φαίνεται ότι μια μεγάλη μερίδα από τους/τις αριστερούς/ές ψηφοφόρους του Φλάμπουρου οι οποίοι/ες κατοικούν στην Αθήνα, απογοητεύτηκαν από τις διεθνείς εξελίξεις και δεν μπόρεσαν να πάνε και στα έξοδα του ταξιδιού των εξακοσίων πενήντα χιλιομέτρων. Σ' ότι αφορά τους/τις ψηφοφόρους/ες που παρέμειναν στο Φλάμπουρο, οι περισσότεροι/ες από αυτούς/ές ακολούθησαν τις γενικότερες τάσεις συντηρητικοποίησης της ελληνικής κοινωνίας και ιδιαίτερα των αγροτικών της περιοχών³³, η οποία επισφραγίστηκε με την ανάδειξη της συντηρητικής παράταξης (Νέας Δημοκρατίας) σε πρώτη πολιτική δύναμη στο χωριό.

---

31. Σακελλαρόπουλος Σ., *Η Ελλάδα στη Μεταπολίτευση, Πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις 1974-1988*, Λιβάνης, Αθήνα 2001.

32. Βλ. Πίνακας 1.

33. Λουλούδης Λ., Μαραβέγιας Ν., «Αγρότες, κράτος και εξουσία στην Ελλάδα (1981-1996)», στο: Κασίμης Χ., Λουλούδης Λ., *Η Ελληνική αγροτική κοινωνία στο τέλος του εικοστού αιώνα*, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 1999, σελ. 217-236.

Η εκπαίδευση στο Φλάμπουρο

Από το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα μέχρι και τις αρχές της δεύτερης δεκαετίας του 20^{ου} αιώνα, όταν και οριστικοποιήθηκαν τα σύνορα των νέων κρατών της βαλκανικής χερσονήσου, η Ελλάδα, η Βουλγαρία και η Σερβία επιδόθηκαν σε μια σκληρή ιδεολογική, πολιτική και στρατιωτική διαμάχη για να προσαρτήσουν όσο το δυνατόν περισσότερα εδαφικά τμήματα της καταρρέουσας Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Τα σχολεία και οι εκκλησίες διαδραμάτισαν κεντρικό ρόλο, αφού η ύπαρξη και η λειτουργία τους σε μια πόλη, σε ένα χωριό ή σε έναν οικισμό ήταν ένα στοιχείο που χρησιμοποιούνταν για τον εθνικό προσδιορισμό του πληθυσμού. Επιπρόσθετα, τα ιδρύματα αυτά αποτελούσαν εστίες ιδεολογικής προπαγάνδας, η οποία είχε ως στόχο να επηρεάσει όσους κάτοικους της Μακεδονίας κρατούσαν ακόμη «εθνικά» ουδέτερη στάση και δεν είχαν ακόμη αποφασίσει σχετικά με το έθνος στο οποίο θα ήθελαν να ενταχθούν³⁴.

Το ελληνικό κράτος οργάνωσε ένα πυκνό εκπαιδευτικό δίκτυο σ' ολόκληρη τη Μακεδονία, το οποίο ελέγχονταν από τις κατά τόπους προξενικές αρχές. Στην περιοχή που σήμερα ανήκει διοικητικά στο νομό (νομαρχιακή ενότητα) Σερρών, το δίκτυο αυτό απλώθηκε μέχρι και τους τελευταίους οικισμούς³⁵. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι τόσο η Ελλάδα, όσο και η Βουλγαρία ίδρυσαν σχολεία και εκκλησίες ανεξάρτητα από την εθνική ή την εθνοτική καταγωγή της πλειοψηφίας των κατοίκων των χωριών ή των οικισμών.

Στην περιοχή του Φλάμπουρου ιδρύθηκε το 1910 ελληνικό σχολείο στο τσιφλίκι του Γεωργουλά. Την επόμενη χρονιά (1911) ιδρύθηκε σχολείο και στο Φλάμπουρο, που τότε λεγόταν Μπαϊραχτάρ Μαχαλά³⁶. Όπως προκύπτει από το Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Φλάμπουρου, το σχολικό έτος 1913-14 λειτουργούσε η πρώτη, η δεύτερα και μια νηπιακή ή προκαταρτική τάξη. Η λειτουργία νηπιακής τάξης δείχνει το ενδιαφέρον που έδειξαν οι θύνοντες της επίσημης ελληνικής εκπαίδευσης, όπως άλλωστε και των περισσότερων νέων ευρωπαϊκών κρατών -εθνών, για την γλωσσική και πολιτιστική αφομοίωση των αλλόγλωσσων κατοίκων

---

34. Για το ζήτημα αυτό βλ.: Schein-Dimen M., «When is an Ethnic Group? Ecology and Class Structure in Northern Greece», *Ethnology*, vol. 14, 1975, p. 83-97 και Karakasidou A., *Fields of Wheat, Hills of Blood: Passages to Nationhood in Greek Macedonia, 1870-1990*, University of Chicago Press, Chicago 1997.

35. Βακαλόπουλος Κ., *Η Μακεδονία στις παραμονές του Μακεδονικού Αγώνα, 1894-1904*, Μπαρμπουνάκης 1986.

36. Κωνσταντίνου Ε., «Σχολεία και εκπαίδευση της περιοχής Νιγρίτας (1913-1915)», στο: Δήμος Νιγρίτας, *Η Νιγρίτα - Η Βισαλτία διά μέσον της Ιστορίας*, Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 373-393.

τους³⁷. Το ενδιαφέρον αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι η πρωτοβάθμια εκπαίδευση ήταν υποχρεωτική, αφού το σχολείο έπρεπε να συμβάλει στην εξάλειψη της χρήσης της μητρικής γλώσσας των διαφόρων «αλλόγλωσσων» ομάδων της ελληνικής επικράτειας (Βλάχοι, Σλαυόφωνοι, Τουρκόφωνοι, Αρβανίτες, Ρομά κ.α.) και να διδάξει στη νέα γενιά την εθνική γλώσσα, το μεγαλείο των προγόνων και του έθνους και τις αξίες του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού».

Στο διάστημα που ξεκινά από το 1913 και τελειώνει μαζί με τη δεκαετία του 1940, με την εξαίρεση τεσσάρων ετών της δεκαετίας του 40 κατά τα οποία το σχολείο δε λειτούργησε λόγω κατοχής και εμφύλιου πόλεμου, η συμμετοχή των μελών κοινότητας των ντόπιων του Φλάμπουργου στην επίσημη εκπαίδευση του ελληνικού κράτους ήταν τυπική. Πιο συγκεκριμένα, ο αριθμός των παιδιών των ρομικής προέλευσης που εγγράφονταν στο δημοτικό σχολείο σε σχέση με το σύνολο των κατοίκων ήταν ικανοποιητικός, αφού άγγιξε και ξεπερνούσε τους αντίστοιχους εθνικούς μέσους όρους, αλλά το ποσοστό όσων φοιτούσαν κανονικά, δηλαδή χωρίς πολλές απουσίες, ήταν μικρό, ενώ τέλος, το ποσοστό όσων κατάφεραν να τελειώσουν την τάξη που φοιτούσαν ήταν πάρα πολύ μικρό³⁸.

Οι αλλαγές που σημειώθηκαν κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1940 στις κοσμοαντιλήψεις των περισσότερων ντόπιων κάτοικων του Φλάμπουργου φαίνεται ότι συνέβαλαν στην αναθεώρηση της στάσης τους έναντι της εκπαίδευσης και στην αναγνώριση του ρόλου της στην προσωπική, κοινωνική και επαγγελματική ζωή³⁹. Έτσι, από το ξεκίνημα της δεκαετίας του 1950 γίνεται φανερό ότι οι άνθρωποι αυτοί/ές θέλουν να «μάθουν τα παιδιά τους γράμματα»: Κατά τη διάρκεια τη δεκαετίας αυτής το σύνολο των ατόμων που γεννιούνταν στο Φλάμπουργο εγγράφονταν στο δημοτικό σχολείο, ενώ και ένα ποσοστό -το οποίο αυξάνονταν με την πάροδο του χρόνου- από αυτούς/ές κατάφερε να ολοκληρώσει επιτυχώς τη σχολική χρονιά. Θα πρέπει σ' αυτό το σημείο να τονίσουμε ότι την περίοδο αυτή ο ελληνικός λαός έβγαινε από μια δεκαετία καταστροφικών πολεμικών συγκρούσεων (κατοχή-αντίσταση

37. Kangas S., Education of ethnic minorities: Introduction and evaluation of various models in relation to Roma. Tolerance, Seminar, 2000, ECMI Panel, όπως παρατίθεται στο: <http://www.tolerance.cz/english/sem2000/ecmi04.html>, Δεκέμβριος 2004.

38. Αναλυτικότερα για το ζήτημα βλ.: Ζάχος, 2007, ο.π..

39. Η εκτίμηση αυτή, όπως και όλες οι εκτιμήσεις που κάνουμε εδώ, στηρίζονται στα δεδομένα της έρευνάς μας, δηλαδή σε αρχειακό υλικό και δευτερογενείς πηγές, σε συνεντεύξεις και σε συνομιλίες που κάναμε με κατοίκους του Φλάμπουργου, με εκπαιδευτικούς των τοπικών σχολείων, καθώς και με παράγοντες της τοπικής ζωής της Νιγρίτας και της ευρύτερης περιοχής.

-εμφύλιος) και το μεγαλύτερο μέρος του, ανεξάρτητα από προθέσεις και αξίες, ήταν αναγκασμένο να παλεύει για να επιτύχει τη βελτίωση του (ιδιαίτερα χαμηλού) βιοτικού του επιπέδου. Συνεπώς, η σκληρή βιοποριστική εργασία αποτελούσε προτεραιότητα για τους/τις κατοίκους της κατεστραμμένης Ελλάδας, οι οποίοι όσο κι αν εκτιμούσαν το αγαθό της εκπαίδευσης ήταν αναγκασμένοι να το θέτουν σε δεύτερη μοίρα.

Στην επιτυχή εκπαιδευτική ενσωμάτωση των ντόπιων κατοίκων του Φλάμπουρου, έμπαιναν όμως και διάφορα επιπρόσθετα εμπόδια: Το πρώτο, αφορά στο σχολικό πρόγραμμα και στις εκπαιδευτικές πρακτικές, τα οποία στηρίζονταν (όπως και σήμερα άλλωστε) στην κουλτούρα και στις ανάγκες των μεσαίων και ανώτερων στρωμάτων⁴⁰. Μέχρι πριν από είκοσι περίπου χρόνια μάλιστα, οι «διαφορετικοί/ές μαθητές/τριες του δημοτικού σχολείου καλούνταν να προσαρμοστούν στο περιβάλλον του χωρίς κάποιου είδους βοήθεια, δηλαδή χωρίς να συμμετάσχουν σε κάποιο πρόγραμμα αντισταθμιστικής αγωγής, να εντάσσονται σε τάξεις υποδοχής (προσαρμογής), σε προγράμματα αλφαριθμητισμού, να λαμβάνουν κάποια βοήθεια από οργανώσεις και εθελοντές για την εκμάθηση της γλώσσας κ.λπ.

Ένα δεύτερο σημαντικό εμπόδιο στην προσπάθεια των κατοίκων του Φλάμπουρου να ενταχθούν στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα αποτελούσε η διαφορετική -από τη επίσημη γλώσσα του σχολείου (ελληνική)- μητρική τους γλώσσα. Μέχρι και τις αρχές της δεκαετία του 1960, η (τοπική εκδοχή) της Ρομικής ήταν η μόνη γλώσσα που χρησιμοποιούνταν στα σπίτια, στους δρόμους στο σύνολο των καθημερινών δραστηριοτήτων στο Φλάμπουρο⁴¹. Το πρόβλημα αυτό επέτεινε και η γεωγραφική απομόνωση του χωριού, καθώς και η μορφή των εργασιών που αναλάμβανε το μεγαλύτερο μέρος των κατοίκων του, εξ αιτίας των οποίων δεν έρχονταν συχνά σε επαφή με ομιλητές/τριες της ελληνικής γλώσσας. Η ελληνική δεν ήταν η «δεύτερη» τους γλώσσα και οι περισσότεροι/ες από αυτούς/ες δεν θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν δίγλωσσοι σύμφωνα με το σημερινό περιεχόμενο που δίδεται στον όρο. Τα παιδιά έρχονταν (ουσιαστικά) σε επαφή με την ελληνική γλώσσα στο νηπιαγωγείο και στο δημοτικό, όπου όμως, παρά τις φιλότιμες προσπάθειες των δασκάλων τους, οι δυσκολίες ήταν μεγάλες (τα μαθήματα γίνονταν στην καθαρεύουσα).

Ένα τρίτο αρνητικό παράγοντα για την ομαλή και επιτυχή σχολι-

40. Freire P., 1972, *Pedagogy of the oppressed*, Penguin, England.

41. Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Φλαμπούρου, Στάμος Α., (αδημοσίευτη) *Έκθεσις, επιθεωρήσεως Σχολείων και προσωπικού σχ. έτους 1955-6* και Μακρής Ε., (αδημοσίευτη) *Έκθεσις των πεπραγμένων κατά το έτος 1960 εις την εκπαιδευτικήν περιφέρειαν Βισαλτίας*.

κή ένταξη των γόνων των οικογενειών των ντόπιων Φλαμπουριανών αποτελούσε το χαμηλό οικονομικό επίπεδο της συντριπτικής πλειοψηφίας τους, το οποίο ανάγκαζε τα παιδιά να διακόψουν οριστικά ή για κάποια χρονική περίοδο τη φοίτησή τους στο σχολείο προκειμένου να εργαστούν για να συμβάλουν στον οικογενειακό προϋπολογισμό. Τέλος, το γεγονός ότι το σύνολο σχεδόν των κατοίκων του Φλάμπουρου ήταν αναλφάβητοι/ες αποτελούσε ένα ακόμη εμπόδιο στην επιτυχή σχολική πορεία των ατόμων ρομικής προέλευσης.

Οι δυσκολίες που περιγράψαμε παραπάνω, περιόρισαν τη συμμετοχή των ντόπιων μαθητών του Φλάμπουρου στην πρώτη βαθμίδα της επίσημης κρατικής εκπαίδευσης μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 1960. Ορισμένοι/ες από αυτούς και από αυτές που δεν ολοκλήρωσαν τη φοίτησή τους στο «κανονικό» σχολείο είχαν αργότερα μία δεύτερη ευκαιρία, όταν στο χωριό ιδρύθηκε το «νυχτερινό Δημοτικό Σχολείο». Το σχολείο αυτό λειτούργησε στο Φλάμπουρο από το 1961 έως το 1972 και με τους τίτλους που έδινε συνέτεινε στην ανοδική κοινωνική κινητικότητα των αποφοίτων του, αφού το απολυτήριο του δημοτικού σχολείου ήταν απαραίτητο προσόν, τόσο για έξοδο τους από τη γεωργία (πρόσληψη στο δημόσιο τομέα, σε τράπεζες, σε υπηρεσίες), όσο και για τη βελτίωση των εργασιακών τους συνθηκών (έκδοση διπλώματος αυτοκινήτου, γεωργικού ελκυστήρα). Έτσι, από το ξεκίνημα της δεκαετίας του 1970 ο αναλφάβητισμός μεταξύ των νεότερων γενιών στο Φλάμπουρο εξαλείφθηκε⁴². Η εξέλιξη αυτή είναι σημαντική, αφού την ίδια περίοδο, στο σύνολο του πληθυσμού της ελληνικής επικράτειας το ποσοστό των αναλφάβητων έφτανε το 36,8%, ενώ δέκα χρόνια νωρίτερα οι μισοί κάτοικοι της Ελλάδας (50%) δεν ήξεραν να γράφουν και να διαβάζουν⁴³.

Το ίδιο διάστημα, τη συμμετοχή των γόνων των ντόπιων κατοίκων του Φλάμπουρου που τελείωναν το δημοτικό σχολείο στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (στο Γυμνάσιο της της Νιγρίτας)⁴⁴, εμπόδιζαν μια σειρά -επιπρόσθετοι σε αυτούς που αφορούσαν στη φοίτηση στο δημοτικό- παράγοντες: Ο πρώτος ήταν η έλλειψη τακτικής συγκοινωνίας. Μέχρι το 1958, όταν κατασκευάστηκε ένας απλός χωματόδρομος, δεν υπήρχε καν τρόπος για γρήγορη μετάβαση από το Φλάμπουρο στην έδρα του

42. Ρίζος Α., *Το Φλάμπουρο, ιστορία - ασχολία των κατοίκων*, Αρχείο Δημοτικού Σχολείου του Φλάμπουρου, Φλάμπουρο 1972.

43. Ηλιού Μ., *Εκπαιδευτική και κοινωνική δυναμική*, Πορεία, Αθήνα 1984, σ. 70.

44. Τα στοιχεία που παρατίθενται αφορούν στην πορεία εξακοσίων εξήντα τριών (663) ατόμων ρομικής καταγωγής στην τυπική εκπαίδευση του ελληνικού κράτους, τριακοσίων σαράντα επτά (347) αγοριών και τριακοσίων δέκα έξι (316) κοριτσιών που γεννήθηκαν τα έτη 1945, 1951, 1957 και κατά το διάστημα που αρχίζει από τις 2/4/1963 και τελειώνει την 1η/4/1981 στο Φλάμπουρο.

πιο κοντινού Γυμνασίου (Νιγρίτα). Ο δεύτερος παράγοντας, ο οποίος σχετίζεται με τον πρώτο, αφορά στα οικονομικά έξοδα που έπρεπε να καλύψει μια οικογένεια της οποίας το παιδί θα αποφάσιζε να φοιτήσει στο Γυμνάσιο, στα οποία συμπεριλαμβάνονταν τόσο η διαμονή του στη Νιγρίτα, όσο και η σίτισή του. Επιπρόσθετα, στην οικονομική επιβάρυνση της παράτασης των σπουδών θα πρέπει να προστεθούν και τα δίδακτρα που απαιτούνταν για τη φοίτηση στο Γυμνάσιο, τα οποία για το έτος 1957 ανέρχονταν σε 65 δραχμές ετησίως⁴⁵, ποσό διόλου ευκαταφρόνητο. Ένας τρίτος, αποτρεπτικός για τη φοίτηση των παιδιών αυτών στο Γυμνάσιο, λόγος αφορά στην στέρηση «των χεριών» από το εργατικό δυναμικό της οικογένειάς του. Να σημειώσουμε ότι την περίοδο αυτή τα παιδιά ηλικίας δώδεκα ετών και άνω συμμετείχαν «επί ίσοις όροις» στις αγροτικές εργασίες. Ένας τέταρτος λόγος αφορά στο ρατσισμό που βίωσαν τα άτομα που επιχείρησαν να φοιτήσουν στο Γυμνάσιο⁴⁶.

Σαν αποτέλεσμα, η συμμετοχή των ντόπιων του Φλάμπουργου στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση ήταν μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970 υποτυπώδης: Το ποσοστό των απόφοιτων του δημοτικού σχολείου του Φλάμπουργου που εγγραφόταν στο Γυμνάσιο, μόνον μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1970 ξεπέρασε το ποσοστό όσων διέκοπταν (μετά το δημοτικό) τις σπουδές τους. Η αλλαγή αυτή επήλθε όταν ασφαλοστρώθηκε ο δρόμος Νιγρίτας-Φλάμπουργου και τα Μέσα Μαζικής Μεταφοράς άρχισαν να εκτελούν τακτικά δρομολόγια (1977) από το Φλάμπουργο στη Νιγρίτα, τα οποία μάλιστα ήταν προσαρμοσμένα στο σχολικό πρόγραμμα των μαθητών/τριών. Από το ξεκίνημα της δεκαετίας του 1980 και εντεύθεν, τα ποσοστά των ντόπιων αποφοίτων του δημοτικού σχολείου του Φλάμπουργου που εγγράφονταν και αποφοιτούσαν στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο Νιγρίτας συνεχώς αυξάνονταν, μέχρι που εναρμονίστηκαν μ' αυτά των άλλων γεωργικών περιοχών της Ελλάδας. Να υπογραμμίσουμε ότι από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 και εντεύθεν, τα ποσοστά εισαγωγής των ντόπιων κατοίκων του Φλάμπουργου στην Ανώτατη εκπαίδευση ξεπέρασαν τα αντίστοιχα των εθνικών μέσων όρων⁴⁷. Σήμερα, εκτός ορισμένων ηλικιωμένων, δεν υπάρχουν αναλφάβητοι/ες ντόπιοι/ες Φλαμπουργιανοί/ές⁴⁸.

---

45. Αρχείο εξατάξιου Γυμνασίου Νιγρίτας, 1957.

46. Ζάχος, 2013, ό.π..

47. Βλ.: Ζάχος, 2007, ό.π.

48. Βλ. Πίνακα 2.

Συμπερασματικά

Από το τέλος του εμφυλίου πολέμου μέχρι και σήμερα αυξήθηκε η συμμετοχή και η επιτυχής πορεία των ντόπιων κατοίκων του Φλάμπουρου και στις τρεις βαθμίδες του επίσημου εκπαιδευτικού συστήματος της Ελλάδας. Ο αναλφαβητισμός εξαλείφθηκε, η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων έχει απολυτήριο δημοτικού σχολείου, ενώ αρκετοί/ές ολοκλήρωσαν τις εκπαιδευτικές τους πορείες στα ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα της χώρας. Τα τελευταία χρόνια η συμμετοχή των ατόμων αυτών στην επίσημη ελληνική εκπαίδευση δεν διαφέρει από την αντίστοιχη του συνόλου των κατοίκων της ελληνικής επικράτειας και ιδιαίτερα των αγροτικών στρωμάτων. Επίσης η εκπαιδευτική πορεία των γυναικών της κοινότητας των ντόπιων του Φλάμπουρου είναι αντίστοιχη μ' αυτή των ανδρών⁴⁹.

Η σχέση των ντόπιων κατοίκων του Φλάμπουρου με την επίσημη ελληνική εκπαίδευση διαψεύδει ορισμένους από τους κυρίαρχους μύθους που αφορούν τον πολιτισμό και τις δράσεις των μελών της εθνικής ομάδας στην οποία αρκετοί/ές ερευνητές/τριες τους εντάσσουν, δηλαδή των Ρομά. Πιο συγκεκριμένα, η εκπαιδευτική πορεία των ντόπιων κατοίκων του Φλάμπουρου διαψεύδει την αντίληψη που θέλει τους/τις Ρομά να μη «παίρνουν τα γράμματα». Το ίδιο και τη αντίληψη σύμφωνα με την οποία ο πολιτισμός των Ρομ δεν είναι συμβατός μ' αυτόν του σχολείου και γι' αυτό οι περισσότεροι/ες από αυτούς/ές είναι αναλφάβητοι/ες⁵⁰. Η επιτυχής ενσωμάτωση των ατόμων αυτών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα αποτελεί μια παράμετρο που διαφοροποιεί την κοινότητα των ντόπιων του Φλάμπουρου, τόσο από το σύνολο όσων συμπεριλαμβάνονται στους/στις Ρομ, όσο και από τις υπόλοιπες «συγγενικές» ρομικές ομάδες του νομού Σερρών⁵¹. Ο παράγοντας, η «μεταβλητή» που διαφοροποιεί τους ντόπιους/ες Φλαμπουριανούς/ές από αυτές τις ομάδες, φαίνεται πώς είναι η πολιτική τους τοποθέτηση και δράση. Εκτιμούμε ότι η ενεργητική, μαχητική διεκδίκηση των δικαιών τους επέ-

49. Βλ. Πίνακα 3.

50. Για μια τέτοια αντίληψη βλ.: Βασιλειάδου Μ., Παυλή - Κορρέ Μ., *Η εκπαίδευση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα*, ΓΓΛΕ, Αθήνα, 1996 και Liezois J. P., *School Provision for Ethnic Minorities: The Gypsy Paradigm*, Gypsy Research Centre and University of Hertfordshire Press, Hertfordshire 1998.

51. Οι Ρομικές ομάδες του νομού Σερρών έχουν καταχωρηθεί ως μια πληθυσμιακή κατηγορία από αρκετούς/ές ερευνητές/τριες. Ενδεικτικά: Ακαδημία Αθηνών, Κέντρο Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας, *Χειρόγραφα, 1971*, Κώστογλου, ο.π., Παρασκευάς, ο.π. και Νάκου Α., *Κατανομή πληθυσμού και εκπαιδευτική κατάσταση των Τσιγγάνων στο Ν. Σερρών*, Εργασία για το πρόγραμμα «Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων», Σέρρες 1998.

φερε σημαντικές αλλαγές στον τρόπο που αντιμετωπίζουν τη ζωή και επηρέασε την εκπαιδευτική τους πορεία. Η πρόσληψη της ιδεολογίας της ισότητας, το αίτημα για πρόοδο και οικονομική ανάπτυξη της οποίας τα κέρδη θα διανέμονται δίκαια, σε συνδυασμό με την ελπίδα αλλαγής του κόσμου -η οποία έμεινε ζωντανή όσο υπήρχε η Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατικών και οι σύμμαχοί της- φαίνεται ότι δημιούργησε ένα κλίμα αισιοδοξίας. Τέλος, η διαρκής εμπλοκή σε κρίσιμες διαμάχες (αγροτικό ζήτημα, απελευθερωτικός αγώνας, εμφύλιος πόλεμος) αύξησαν τη μαχητική διάθεση των ντόπιων του Φλάμπουργο, οι οποίοι/ες έμαθαν να προχωρούν στην ενεργητική διεκδίκηση των συνταγματικών, πολιτικών και κοινωνικών τους δικαιωμάτων και στη δυναμική διεκδίκηση της βελτίωσης των όρων της διαβίωσής τους. Η περίπτωση του Φλάμπουργο λοιπόν παρέχει συνηγορία στην αντίληψη του Γκράμισι⁵², σύμφωνα με την οποία η πολιτική δράση βγάζει τα άτομα από την παθητικότητα και η πολιτική συνείδηση είναι η πρώτη φάση για μια ανώτερη και προοδευτική αυτοσυνείδηση. Οι ντόπιοι/ες κάτοικοι του Φλάμπουργο οπλίστηκαν με μια αισιόδοξη αντίληψη για τη ζωή, η οποία αύξησε την αγωνιστικότητά τους, καθώς και την απόφασή τους να εργαστούν για να βελτιώσουν το βιοτικό τους επίπεδο. Σαν αποτέλεσμα, αρκετοί/ές από αυτούς/ές προσπάθησαν να εκμεταλλευτούν όλα τα «εργαλεία» που διέθεταν οι κάτοικοι των αγροτικών περιοχών της ελληνικής επικράτειας, δηλαδή την συμπληρωματική (δεύτερη, σε αρκετές περιπτώσεις και τρίτη) προσωπική εργασία και τη χρήση των τραπεζικών δανείων, με τα οποία επεδίωξαν να εκσυγχρονίσουν και να εντατικοποιήσουν τις αγροτικές καλλιέργειες. Μια άλλη, σημαντική μερίδα αναγκάστηκε να μεταναστεύσει. Τελικά, τα περισσότερα μέλη της κοινότητας των ντόπιων του Φλάμπουργο κατάφεραν να ξεφύγουν από το ρόλο του «αγροτικού προλεταριάτου» τον οποίο για δεκαετίες διαδραμάτιζαν, πέτυχαν να ενταχθούν στο επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα, διεκδίκησαν και κατέλαβαν καλύτερες θέσεις εργασίας, βελτίωσαν θεαματικά την όψη και τις υποδομές του χωριού τους, όπως και τις κατοικίες και συνολικά το βιοτικό τους επίπεδο.

---

52. Γκράμισι Α., *Ιστορικός υλισμός*, Οδυσσέας, Αθήνα 1973, σ. 32-33 & 190.

Πίνακας 1

τα εκλογικά αποτελέσματα

α) στα δημοψηφίσματα

	ΒΑΣΙΛΕΥΟΜΕΝΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ			
	ΝΑΙ		ΟΧΙ	
ημερομηνία	ψήφοι	%	ψήφοι	%
1/9/1946	102	43,97	130	56,03
8/12/1974	323	36,33	566	62,96

β) στις εθνικές εκλογές

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ	ΔΕΞΙΑ		ΚΕΝΤΡΟ		ΑΡΙΣΤΕΡΑ	
ΕΚΛΟΓΩΝ	ψήφοι	%	ψήφοι	%	ψήφοι	%
9/6/1935	189	85,15	-	-	9	4,05
26/1/1936	115	56,10	13	6,34	1	0,49
31/3/1946	35	44,30	4	5,06	.*	.*
5/3/1950	42	18,42	106	46,49	0	0
9/9/1951	25	8,28	217	71,85	0	0
16/11/1952	138	45,85	128	42,52	35	11,63
10/2/1956	147	27,17	390	72,09	.**	.**
11/5/1958	185	29,32	91	14,42	214	33,91
29/10/1961	634	78,37	173	21,38	2	0,25
3/11/1963	234	26,26	575	64,60	59	6,62
16/2/1964	183	20,38	631	70,27	84	9,35
17/11/1974	531	56,07	140	14,84	35	3,69
20/11/1977	236	23,89	464	46,96	158	15,99
18/10/1981	268	24,28	546	49,46	276	25,00
E 18/10/1981	242	21,57	495	44,12	337	30,03
E 17/6/1984	203	20,53	459	46,41	276	27,91
2/6/1985	274	21,99	528	42,38	429	34,43
18/6/1989	299	23,62	452	35,70	509	40,21
E 18/6/1989	276	21,45	451	35,04	507	39,39
5/11/1989	345	27,60	524	41,92	375	30,00
8/4/1990	372	29,90	485	38,99	385	30,95

10/10/1993	250	18,98	759	57,63	210	15,96
E 12/6/1994	152	21,23	324	45,25	89	12,43
22/9/1996	278	23,62	392	33,31	355	30,16
E 13/6/1999	235	31,17	246	32,63	121	16,05
9/4/2000	453	39,46	443	38,59	228	19,86
7/3/2004	519	46,76	459	41,35	99	8,92
13/6/2004	301	39,71	248	32,72	112	14,78

* Τα κόμματα της Αριστεράς δεν συμμετείχαν στις εκλογές του 1946

** Τα κόμματα της Αριστεράς συμμετάχτησαν μαζί με τα κόμματα του Κέντρου

Πίνακας 2

Εκπαιδευτικού επιπέδου των ατόμων που το 2001 ήταν 20 έως 39 ετών

πληθυσμός	εκπαιδευτικό επίπεδο									
	δεν τέλειωσαν δημοτικό		Δημοτικό		Γυμνάσιο		Λύκειο		ΑΕΙ-ΤΕΙ	
	α-ριθ.	%	α-ριθ.	%	α-ριθ.	%	α-ριθ.	%	α-ριθ.	%
308	40	13,0	170	55,2	28	9,1	36	11,7	34	11,0

Πίνακας 3

Εκπαιδευτικό επίπεδο κατά φύλο

Φύλο	σύνολο	εκπαιδευτικό επίπεδο									
		δεν τέλειωσαν Δ.Σ.		Δημοτικό		Γυμνάσιο		Λύκειο		ΑΕΙ-ΤΕΙ	
		αριθ	%	αριθ	%	αριθ	%	αριθ	%	αριθ	%
άνδ.	157	22	14,0	84	53,5	17	10,8	19	12,1	15	9,6
γυν.	151	18	11,9	86	57,0	11	7,3	17	11,3	19	12,6
συν	308	40	13,0	170	55,2	28	9,1	36	11,7	34	11,0

% του συνολικού πληθυσμού κάθε γραμμής

DIMITRIS T. ZACHOS

POLITICS AND EDUCATION
IN THE 20TH CENTURY FLAMBOURON

Abstract

In this paper we focus on politics and education in Flambouron. Flambouron is a village in the southern part of the prefecture of Serres, whose inhabitants have some cultural, social and historical elements that have led many scholars and researchers to include them to Roma. Flambouron has been for many years a place in which the members of Serres' Roma groups assembled for their social events.

Of particular interest is the fact that the inhabitants of the Flambouron have adopted the ideology of equality, which seems to have armed them with an optimistic perception of life that increased their determination to work to succeed in improving their living standards, as well as a better society. As a result, several of them attempted to exploit all the «tools» available to the inhabitants of the rural areas of Greece, i.e. the supplementary (second, in a few cases and third) job and bank loans, which gave them the opportunity to modernize and intensify their agricultural crops. Another, important portion of them was forced to emigrate.

Finally, most members of the Flambouro community succeeded in escaping the role of the «rural proletariat», which for decades played; succeeded in joining the formal education system; claimed and seized better jobs; dramatically improved appearance and infrastructure of their village, as well as their houses and overall living standards.